

Yayın Geliş Tarihi: 29.11.2023
Yayına Kabul Tarihi: 04.04.2024
Online Yayın Tarihi: 15.06.2024
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1397698>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 26, Sayı: 2, Yıl: 2024 Sayfa: 699-725
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

II. ABDÜLHAMİD HİZMETİNDE MISIRLI BİR YAHUDİ: YA'KÛB SANNÛ', İSTANBUL SEYAHATI VE AVRUPA'DA SULTAN PROPAGANDASI (1891-1908)

*İsmail ASOĞLU**

Öz¹

Bu çalışma, Mısır'daki muhalif hareketin öncülerinden Ya'kûb Sannû'nun (1839-1912) Avrupa'da yürüttüğü II. Abdülhamid sözcülüğüne odaklanıyor. Amaç Yahudi bir aktivistin Sultan ile bağını, bürokrasideki hizipleşmeler, Osmanlı hariciye politikaları ve diplomatik süreçler üzerinden anlamaya çalışmaktır. Sannû'nun Padişah ile görüşmeye başladığı 1891'den II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar geçen süre, çalışmanın sınırlılığında belirleyici olmuştur. Ya'kûb Sannû' Mısır'ın İtalyan kökenli Yahudi bir ailesine mensuptur. 1878'de Hidiv İsmail'e yönelttiği eleştiriler, Mısır'dan kovulup Paris'e yerleşmesi ile sonuçlanır. Avrupalı aydın ve siyasiler ile kurduğu temaslar sayesinde Osmanlı Padişah'ı nazarında itibar görür ve uzun yıllar Hazine-i Hassa'dan ödeme alır. Huzura çıktığı 1891 Haziran'ından itibaren Avrupa kamuoyunda Padişah'ın hasarlı imajını düzeltmeye çalışır. Yazı ve söylemleri her ne kadar "Sultan methiyesi" üzerine kurgulanmış olsa da esasında Mısır'ı işgal eden İngilizlere karşı pan-Islamizm siyasetini kullanışlı görmektedir. Kuzey Afrika Müslümanlarına Fransa'yı yüceltir, Sultan huzurunda ise Osmanlı kimliğine bürünür. İngilizlere karşı Osmanlı-Fransız yakınlaşması için çabalasa da bu politikası başarıya ulaşmaz. İtihat ve Terakki yönetimine yanaşmaya çalışır ancak itibar göremeyince aktif siyasetten çekilir. Sannû'üzerine literatürün pek çoğu onun edebi birikimine eğilirken, politik tutumları üzerine çalışmalar sayıca daha azdır. Sultan ile görüşmeleri tamamıyla Sannû'nun Fransa dönüşü demeçlerine dayandırılırken, İstanbul nazarındaki yerine ilişkin pek anlatı sunulmaz. Oysa Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerindeki Paris Sefareti yazışmaları, gezi ve seyahatlerinin betimlendiği gazete ve kitapçıklar onun İstanbul ile olan rabitasını detaylandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, II. Abdülhamid, Mısır, Ya'kûb Sannû'.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Asoğlu, İ. (2024).II. Abdülhamid hizmetinde Mısırlı bir Yahudi: Ya'kûb Sannû' İstanbul seyahati ve Avrupa'da Sultan propagandası., *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (2), 699-725.

*Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-5418-0161, iasoglu@harran.edu.tr.

¹Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

AN EGYPTIAN JEW AT ABDULHAMID II' SERVICE: YA'KÛB SANNÛ', HIS ISTANBUL TOUR AND SULTAN PROPAGANDA IN EUROPE (1891-1908)

Abstract

This study focuses on Ya'kûb Sannû' (1839-1912), one of the pioneers of the opposition in Egypt, who acted as Abdulhamid II's Spokesman in Europe. The study aims to understand the bond of a Jewish activist with the Sultan through schisms in the bureaucracy, Ottoman foreign policies, and diplomatic processes. The study is limited with a time span from 1891, when Sannû' started meeting the Sultan to 1908, the declaration of the Constitutional Monarchy. Ya'kûb Sannû' belonged to an Egyptian Jewish family of Italian origin. His criticisms for Khedive Ismail in 1878 resulted in his being expelled from Egypt and settling in Paris. Thanks to his contacts with European intellectuals and politicians, he was respected by the Ottoman sultan and received payments from the Treasury for many years. He had tried to repair the damaged image of the sultan in Europe since June 1891, when he first appeared in the court. Although his writings and discourses praise the Sultan, he actually used Pan-Islamism politics against the British who occupied Egypt. He spoke to the Sultan as if he had been a real Ottoman. Although he strived for Ottoman-French rapprochement against the British, he did not succeed. He sought to approach the CUP, but could not gain respect, so he withdrew from active politics. Most of the literature on Sannû' focuses on his literary knowledge, studies on his political attitudes are fewer. His meetings with the Sultan are based entirely on Sannû's statements after his return from France. Not much is presented about his place in the eyes of Istanbul. However, Paris Embassy correspondences in the Presidential Ottoman Archives, newspapers and booklets describing his trips and travels detail his connection with Istanbul.

Key Words: Ottomans, Abdulhamid II, Egypt, Ya'kûb Sannû'.

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Avrupa'nın Avrupalı olmayanlar üzerinde kurduğu egemenlik (Bayly, 2022, s. 22), bir yandan da Doğu çevrelerinde Batı karşıtı reformist grupların doğuşuna vesile oldu. Dergiler ve gazeteler çıkararak, müzakere salonları ve tiyatrolar açarak bu yenilikçilerin pek çoğu köylüsünden şehirlisine sıradan insanı uyandırmayı amaçlıyordu. Aralarında Cemaleddin Afgani gibileri, eğitimli genç, memur ve siyasilerce itibar görmüş; din, kültür ve siyaset toplantıları ile bir yığın taraftar toplamıştı. Garpçılar ya da İslamcılar fark etmeksizin çağın düşünürlerinin geleneksel düşünceyi ve mantığı tenkit etme, geleneksel kalıplara şüphe ile bakma, yüzyıllar içinde ortaya çıkmış hiyerarşı ve silsileleri reddetme, bunları, uygun çözümler üretmenin önünde geriletici bir unsur olarak görme gibi özellikleri vardı (Kara, 2018, s. 52). Düşünürlerin ilerici fikirlerine, yeni nesilce itibar edilse de bir özne olarak muhalif düşünürler iktidarlar için birer tehdit olarak algılanıyordu. Bu itibarla XIX. yüzyılın muhalif reformistleri, iktidarlar için daima göz hapsinde tutulması gereken kişiler olarak görüldü.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde de "Yeni Osmanlılar" olarak şöhret bulan aydın grubu, Jön Türk neslinin ilk temsilcileriydi ancak gerek Sultan Abdülaziz gerekse II. Abdülhamid dönemi, bu yeni kuşağın neredeyse sürgünleriyle özdeşleşti. Bu arada Avrupa'da da gruplar halinde sürgünler yaşanıyordu. Mesela XIX. yüzyıl boyunca, özellikle 1821 Carbonari hareketleri ile 1830 ve 1848 Mazzini hareketlerinin başarısızlığa uğramasının ardından birbirini izleyen göç dalgalarıyla çok sayıda İtalyan, Akdeniz'in güney kıyısına, özellikle de Mısır'a geçmişti. (Poli, 2022, s. 790). Sürgünlerle gelen bir grup İtalyan ve Fransız öğretmen Mısır'ın yönetici ve memurlarının eğitiminde önemli rol oynayıp Mısır'da önemli mevkilere gelmişlerdi. Bir yandan da Mısırlı öğrenciler eğitim amacıyla Fransa ve İtalya'ya gönderilmeye başlamıştı. Özellikle Mehmet Ali Paşa, Mısır'da modern bir eğitim sisteminin kurulması için gerekli alt yapıyı oluşturmak için çaba göstermişti. İlk olarak 1809'da Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlandı. 1820'li yılların ortası itibariyle de zikredilen göç dalgalarının etkisiyle bu sayı artış gösterdi (Kutluoğlu, 2022, ss. 64-65). Mısır'a dönen bu Batı tarzı eğitilmiş nesil; gazetecisinden, öğretmenine Mısır'daki milliyetçi muhalif kitlenin doğuşuna aracı olmuşlardı. Zamanla da Batılı fikirler, çok farklı tarzlarda da olsa muhafazakâr, liberal, radikal ve sosyalistleri fark gözetmeden cezbedi (Bayly, 2022, s. 323). Mısır için asıl kırılma noktası ve kültürel canlanma ise Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla olmuştu. Liberal güçler Fransa ve İngiltere'nin 1869 sonrası Mısır'ı çıkar odağı haline getirmeleriyle (Zürcher, 2019, s. 93) Batılı tarz binalar ve oyunlar Mısır'da boy göstermeye başladı. Kahire'deki büyük opera binası ve diğer daha küçük tiyatro salonları 1869 yılı itibariyle inşa edilerek (Landau, 2016, s. 63) Mısır'daki Avrupa kültürünün sembolik yapıları olmuşlardı.

Bu makaleye konu olan Mısırlı Yahudi Ya'kûb Sannû' da İtalyan kökenli Mısırlı Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Mısır modernitesine kafa yormuş, nadir Mısır milliyetçilerinden biriydi. O da tıpkı Afgani gibi 1870'lerde Hidiv İsmail yönetimindeki Mısır'ın sosyal, ekonomik, siyasî ve idarî işlerinde Avrupa etkisinin yükselişiyile giderek kötüleşmesine tanıklık etmişti (Kudsi-Zadeh, 1972, s. 26). Mısır'ın haşhaş kahvelerinde oturup para karşılığı flüt çaldığı söylene (Allen, 2007, s. 47) de Livorno'daki eğitiminden sonra oyun yazarlığı, karikatürlük, gazetecilik yapıp dil dersleri vermişti. Başlangıçta Mısır'da ve daha sonra Paris çevrelerinde ona kamusal kimliğini sağlayan şey de bu yöndeki kabiliyetleri olmuş, siyasî çevrelerin dikkatini yine bu sayede çekmişti. Bu sebepten başarı ve kariyeri kadar ahlakî tutumları da tartışmalıydı. Doğulu reformistler için sömürgecilığe karşı pan-İslam siyaset savunuculuğu, tarihsel koşulların da yardımıyla Müslüman dünyada popülerlik kazanmıştı ama her muhalif yazar-çizerin nereye ve kime hizmet ettiği yönündeki tartışmalar her zaman devam etti.

Eğitilmiş, sosyo-kültürel yönden bilinçli ve aktif olan bu muhalefet grubunun aralarında subaylar, bürokratlar, öğretmenler ve eğitilmiş tüccarlar vardı. Bilhassa 1870-1880 arasında Mısır'da önemli ölçüde gazeteler ve dergiler çıkmaya başlamış ve geniş kitleleri kendine çekmişti (Toledanos, 1998, s. 281). Özellikle gazetecilik, Sannû' gibiler için bir siyasî muhalefet organı olmasının yanında bir eğitim alanı

işlevi de görmüştü (Starkey, 1998, s. 396). Çıkardığı gazetelerde hicivli karikatürleri öne çıkaran Sannû' 1870'lerin başında günlük konuşma dili Arapçasında (Ammice) bir dizi Arapça yapıt sahneye koydu (Starkey, 1998, s. 397). 1878'de hidivliğe yönelttiği eleştirilerden dolayı Mısır'dan kovulunca Paris'e yerleşti ve gazete çıkarmaya, oyunlar yazmaya devam etti. Okuyucu kitlesini genişletmek ve görüşlerini Mısır sorununun ötesine taşımak için Paris'e yerleşmesi onun kariyeri açısından bir dönemeç olmuştu (Selma, 2018, s. 84). İslam dünyasındaki birçok reform taraftarının yaptığı gibi o da Yıldız Köşküne yönelecekti (Kedourie, 2008, s. 37). II. Abdülhamid'in 1890'lardan itibaren imparatorluğun hem içinde hem de dışında kendisi ve rejimi hakkında kamuoyunda olumlu bir imaj yaratma arayışı (Georgeon, 2016, s. 381), Sannû'nun İngiliz karşıtı siyaset üretmesinde iyi bir fırsattı. Onun için İslam'a övgü ve Sultan'dan gelecek destek, hidivliğe ve anti-İngiliz politikalarına karşı kullanılabilecekti (Mestyran, 2014, s. 118).

Fransız Reisisicmhuru François Sadi Carnot'dan pek çok Avrupalı prens ve diplomatlara kadar siyasilerle birebir görüşebilmesi ve şahsına gösterilen teveccüh, Sultan ve çevresinden ileri derecede hürmet görmesiyle beraber maddi destek almasını sağlayacaktı. Elde ettiği popülerliğin nimetlerinden istifade etmeyi çok iyi bilen Sannû', bir bakıma tarihin sağlaması gereken ahlakî sorular ve değerlendirmeler için uygun bir odak noktasıdır (Caine, 2019, s. 20). Yaşam öyküsü bu sebeple önemlidir. İlgi ve kaydedilmeyi hak etmektedir. Ancak kişisel hayatların sergisinde, öznenin her yönüyle sunumu mümkün olmadığından, böyle bir katı gerçekliğin peşine düşmenin, yaşam anlatısının yazınsal pratiğine aykırı olduğu da unutulmamalıdır (Gökınar, 2013, s. 69). Zira tarihî bir şahsiyetin hayat öyküsünü her açıdan değerlendirebilmek, biyografisine ilişkin net sınırlar çizmek mümkün olamayacaktır.

Sannû' üzerine bugüne kadar çok çeşitli çalışmalar yapıldı. Ortadoğu, Arap tiyatrosu ve XIX. yüzyıl Mısır Yahudileri üzerine eserleri ile tanınan Jacob M. Landau, Sannû' hakkında ilk yazarlardandır (Landau, 1952, ss. 30-44; Landau, 1972, ss. 849-850; Landau, 2015; Landau, 2016). Irene L. Gendzier, Mısır milliyetçiliğinin doğuşunda Sannû'nun yerini irdeler (Gendzier, 1961, ss. 16-28). Dina Amin ise gazeteciliği ve oyun yazarlığına değinirken Sultan ile ilişkilerinden bahsetmez (Amin, 2010, ss. 291-292). Matti Moosa onun doğrudan Arap tiyatrosunun yükselişindeki yerini sorgulamaktadır (Moosa, 1974, ss. 404-433). Türkiye'de ise Rahmi Er, modern Mısır tiyatrosunun gelişimi üzerine yazdığı makalesinde Sannû'nun rolüne değinir (Er, 1990, ss. 123-140). Ophelie Arroues Ben Selma'nın yakın zamanlarda hazırladığı doktora tezi Sannû'nun çıkarmış olduğu *Ebû Nazzâra* (ya da *Abou Naddara* – ابو نظاره) gazetesi üzerinden tiyatro yazarlığı, karakterler ve onun siyasî duruşunu tartışıyor. Ben Selma, Sultan'a karşı siyasî tutum ve bağlılığı ile onun propagandasını yapıyor oluşuna temas etse de pek ayrıntıya girmez (Selma, 2018). Turgay Gökğöz ise onun tiyatro kişiliği ve gazeteciliğine dikkat çeker (Gökğöz, 2021, s. 405-423). Yine yakın dönemde Adam Mestyran modern Mısır tiyatrosunda Sannû'nun etkinliğini yeniden sorgulamaya açmaktadır (Mestyran, 2014, ss. 117-137). Eliane Ursula Etmueller ise Sannû'nun pan-İslam ideolojije

katkısını ele alır. Ona göre Sannû'nun bu ideolojiye eğilimi 1881 Temmuz'undan Eylül'üne kadar, Mısır halkına uyarı niteliğinde yaptığı üç çağrı ile başlamıştır. Son çağrısında ulemayı, tüm Arapların birliğini savunmaları için teşvik eder ve İslamî milliyetçi bir propagandanın oluşmasını amaçlar. Hararetle arzuladığı şey, tüm Arapların İstanbul halifesine bağlı ulemanın liderliği altında birleşmesi, açıkça Osmanlı İmparatorluğu tarafından denetlenen muhafazakâr bir pan-İslamizm biçimini almasıdır (Ettmueller, 2013, ss. 934-939). Ancak Ettmueller de Sultan ile olan rabitasına değinmeden yazısını sonlandırır. Ziad Fahmy ise tıpkı Sannû' gibi İngiliz karşıtlığıyla bilinen Fransız hayranı Mısır milliyetçisi Mustafa Kâmil ile Sannû'yu karşılaştırır (Fahmy, 2008, ss. 170-183).

İlk incelemelerden yakın zamana değin yapılan çalışmaların geneli Ya'kûb Sannû'nun oyun yazarlığı, gazeteciliği ve tercih ettiği temaları irdelerken, politik duruşuna değinen çalışmalar daha ziyade Mısır merkezli Fransız-İngiliz rekabetinde, ona bir konum biçmeye çalışır. Onun siyasî yönüne, tiyatro ve gazeteciliğine ilişkin çalışmalar hayli fazla olmasına rağmen İstanbul gezisi, bürokrasideki hizipleşmeler ve Sultan ile görüşmelerini birebir konu alan çalışma neredeyse yok gibidir.

1. YA'KÛB SANNÛ' KİMDİR?

Ya'kûb Sannû'nun özel hayatına ilişkin bilgiler çok az olmasına rağmen, Mısır milliyetçiliği, Fransız hayranlığı ve farklı giyim tarzıyla 1880'ler sonrası Doğu ve Batı dünyasında popülerlik kazanmıştır. Babası Raphael, Mısır'a Livorno'dan gelmiş bir Sefarad Yahudi'siydi ve Mehmet Ali Paşa'nın yeğeni Ahmet Paşa'nın danışmanı olarak görev yapmıştı. Sannû'nun Livorno'daki eğitim masraflarını da Ahmet Paşa karşılamıştı (Mestyan 2014, s. 127).

Siyaset bilimi ve uluslararası hukuk üzerine aldığı buradaki eğitim (Poli, 2022, s. 800), onun entelektüel kişiliğinin oluşmasında oldukça etkili oldu. Burada İtalyan dramasından, Giuseppe Mazzini'nin başını çektiği Genç İtalya Hareketi'nden etkilenmiş (Gendzier, 1961, s. 18; Gökgöz, 2021, s. 408), hatta onun öğrencisi olmuştu (Johnson, 1995, s. 85). 1853'te bu şehre vardığında, her gece birkaç tiyatro açıldı ve çeşitli siyasî dergiler yeni fikirleri yayıyordu- örneğin hiciv dergisi *The Inferno*'da muhteşem karikatürler çıkmaktaydı.² Eğitim döneminde Carbonari gibi devrimci grupların içine çekilmiş olsa da geçimini sağlamak için Mısır'a dönmek zorunda kalmıştı (Johnson, 1995, s. 76). Kahire'ye dönüşünde prestijli modern okullardan Giza'daki Politeknik Enstitüsü'nde bir pozisyona getirildi (Gasper, 2009, s. 69). Kahire'ye dönüşünün ardından İtalya'da gördüğü eserlerden ve Kahire'deki gezgin bir İtalyan kumpanyasının temsillerinden etkilenerek önce Avrupa eserlerini Arapçaya çevirmeye başlayıp ardından komediler yazmaya karar verdi. Başarısı sayesinde 1870'te Hidiv İsmail onu Özbekiyye

² Eliane Ursula Ettmueller, "James Sanua's Ideological Contribution to Pan- Islamism, *A History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day*, edited by Abdelwahab Meddeb, and Benjamin Stora, (Princeton University Press, 2013), 935.

bahçelerinde bir tiyatro kurmaya davet etti (Poli, 2022, s. 800). Böylelikle modern Mısır tiyatrosunun ortaya çıkışında önde çıkan isimlerden biri oldu (Snir, 2017, s. 221) ve “Mısır tiyatrosunun babası” olarak anıldı (Tapper, 2016, s. 128). Başlangıçta Hidiv onu “Mısır’ın Moliere’i” olarak görmüş, ancak çok evliliğin kötülüklerini sergilediği bir oyunu, Mısır’ın harem sahibi son hükümdarı tarafından hoş karşılanmamıştı (Cuno, 2015, pp. 36-37; Mchugo, 2013, s. 68). Sannû’nun Hidiv’in yabancı danışmanlar zümresiyle yaptığı iğneleyici yorumu, kısa süre sonra Hidiv’in aşığılanmasına neden olunca Mısır tiyatrosundan kovuldu (Sedgwick, 2004, s. 68). Sürgüne gönderilmesinin başka bir nedeni de Fransa’yı hürriyet yurdu olarak yüceltip İngilizlere saldırmış olmasıydı. Her ne kadar vatan sevgisi, özgürlük ve bağımsızlık temalı oyunlar üretse de aklında her zaman komedi var oldu (Mchugo, 2013, s. 67).

Kur’an, Eski Ahit ve İncil’i okuyabilmek için Arapça, İbranice ve İngilizceyi çok erken yaşlarda öğrenmiş (Moosa, 1974, s. 402; Âmin, 2010, s. 286), hatta Cemalettin Afgani ve öğrencisi Muhammed Abduh Fransızca’yı kendisinden öğrenmişti (Kedourie, 2008, s. 18; Johnson, 1995, s. 285). Paris polis raporları da Afgani’nin yaşamı üzerinde Sannû’nun öneminin altını çiziyordu (Johnson, 1995, s. 85). Onu yeni basım teknolojisinin sunduğu fırsatları değerlendirmesi için teşvik eden yine Afgani olmuştu (Reid, 1998, s. 223). Irene Gendzier’e göre Sannû’yu “halk eğitiminin bir aracı” olarak tiyatroyu kullanmaya çağırın da Afgani’ydi. Afgani’nin sürgüne gönderilmesinden sonra, Sannû’yu yeteneklerini “reform davası”nda kullanmaya, toplumsal ve siyasî eleştirisini gazetecilik alanında sürdürmeye de teşvik etmişti. Ayrıca 1877’de etkili hiciv dergisi *Ebû Nazzâra ez-Zerkâ*’yı (Mavi Gözlüklü Adam) kurmasını telkin etmişti (Gasper, 2009, s. 69). Sannû, Mısır’da *Ebû Nazzâra*’nın yalnızca on beş sayısını yayımladıktan sonra 22 Haziran 1878’de sürgüne gönderilmişti.

Paris’e geçtikten sonra çoğunlukla Yahudilerin yaşadığı bir mahallede, 6. Cadde Geoffroy-Marie adresinde, Lodge du Centre adlı bir otele yerleşti (Ettmueller, 2013, s. 937). Bundan sonraki hayatı, Batılı çevrelerde yer edinme, sesini duyurma çabalarıyla geçecekti. *Ebû Nazzâra*’yı Fransa’da çıkarmaya devam etti. Gazetenin Mısır’a girişi yasaklansa da gizli gizli çıkmaya devam etmiş, senelerce Mısır’ın en popüler yayımlardan biri olmuştu. Kırsal yaşam hakkında haber yapan süreli yayımlar arasındaki *Ebû Nazzâra*’nın müstehcen ve hakaret içeren bir dili vardı (Gasper, 2009, s. 31). Her sayı karikatürler, klasik üslupta resmî makaleleri içerirken genellikle yerel/halk ağzı diyaloglularından oluşan keskin siyasî yorumlar da içeriyordu (Cachia, 2002, ss. 129-130). Paris’te yayımlarına devam eden gazete artık Mısır gazetesi olmaktan çıkmış, zamanla Arapça ve Fransızca olarak iki dilli, sütunlarını Fransızca ve uluslararası haberlere açan Parisli bir Doğu mecmuası haline gelmişti (Selma, 2018, s. 86). Gazete, Paris’te çeyrek asırdan fazla bir süre yayımlanmaya devam ederken özellikle “Mısır sorununu” Avrupalı izleyicilere göstermeye gayret etti (Gasper, 2009, s. 69).

Sannû'nun Paris'e sürgününden sonraki ikinci mühim dönemeç 1891 Haziranı'nda II. Abdülhamid ile görüşmesi oldu. Mısır'dan ayrılarak Paris'e yerleştiğinde kendisini her zaman Avrupa kıyafetleri ile çizmiş ve James Sanua olarak tanıtmıştı. Ancak daha sonra popülerliğin peşine düşmüş ve Arap bilim adamı kılığına girip kendisine Ya'kûb Sannû' adını vermişti (Cachia, 2002, ss. 129-130). Farklı kılıklar altında birçok kez dinî toplulukları bir araya getirmiş, hatta ilerlemenin, medeniyetin ve ülkesinin kurtuluşunun Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların iyi niyetine bağlı olduğunu savunacak kadar ileri gitmişti (Ettmueller, 2013, s. 937). Cole'e göre Mısırlılar arasında dinî hoşgörüyü teşvik edip, ülkeyi sömüren Avrupalılara karşı kışkırtıcı İslamî söylemler kullanmayı tercih etmişti (Cole, 1993, s. 148). Hayatı boyunca da İslam'a sempati duymuştu (Ettmueller, 2013, s. 934). Zamanla da yazıları ve verdiği konferansları sayesinde büyük bir ün kazandı. Öyle ki Victor Hugo'nun çok sevdiği kişiler arasına girebilmeyi başarmıştı (Lefebvre, 1890, s. 6). 25 Haziran 1885'te *La France*, "Victor Hugo'nun cenaze töreninde beyaz sarık, yeşil ceket ve kırmızı kuşaktan oluşan zengin kostümüyle" yer aldığını yazmıştı. Cenazede gür bir alkışla selamlanmıştı (Johnson, 1994, s. 53). Bu karşılıklı şekli onun Fransa kamuoyu nezdindeki yerine işaret etmesi açısından önemlidir.

Padişah ile görüştüğü 1891 Haziran ayından II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Avrupa'da Sultan'ın imajını düzeltmekle meşgul oldu. Bu amaçla aylık bin frank maaş bağlandı. Onun İstanbul ile bağlantısı sadece bu imaj siyaseti ile ilintili değildi. Mısır hidivi olarak görmek istediği Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Abdülhalim Paşa İstanbul'da yaşamaktaydı. Üstelik Halim tarafından maddi olarak desteklenmekteydi. Sannû'nun 1891 ve 1899 olmak üzere İstanbul'u iki kez ziyaret ettiği bilinir. Ancak 26 Ağustos 1901'de İstanbul'dan Paris'e Şark Sürat Katarı (Orient Express) ile giden yolcular arasında Ya'kûb Sannû' ve oğlunun yer alması (BOA. Y.PRK.ZB. 29/61-1), İstanbul'a birçok kez gelip-gittiğini gösteriyordu.

1904'ten ölümüne kadar geçen sürede siyaseten geri plana çekildiği bir evreydi. Mısır'ı işgal eden İngilizlere karşı Fransa ve Osmanlı'dan destek alma projesi başarısız olunca, ölümünden birkaç yıl önce siyasî faaliyetlerden çekilme kararı aldı (Landau, 1972, ss. 849-850). 1955'te İsraili yetkililer, ona ait el yazmalarını o zamanlar Fransa'da yaşayan kızı Leylâ Sannû'dan almaya çalışmıştı. Bir gazeteye verdiği demeçte; "Babam bir Yahudi değildi. O Mısırlı idi. Bu nedenle mirası Mısır'ındır" demiş ve İsrail'in isteğini reddetmişti (Beinin, 1998, ss. 82-83). 1910'da ise Kont Philippe de Tarrazi'ye yazdığı mektupta Sannû' hiçbir zaman İslam'ı kabul etmediğini ve kendisini hâlâ Yahudi olarak gördüğünü açıkça belirtti (Levy, 2013, s. 134). İslam'a adanmış görüntüsü, Cole'ün Afgani için belirttiği gibi "kişisel bir inanç meselesinden öte, siyasî ve araçsal olmuştu (Cole, 2002, s. 15). İlerleyen yaşı ve görme duyusundaki azalma, 1910'da yazıyı tamamen bırakmasına neden oldu. Onun yazılarını muhafaza eden, yayımlanmamış çalışmalarının yayımlanmasında XX. yüzyıl bilim adamlarına yardım eden kızı geride kaldı (Amin, 2010, ss. 291-292). İslam ve Osmanlı hesabına çalışıyor gözükse de bir Yahudi

tapmağında evlendiği gibi 1912’de Paris’te bir Yahudi mezarlığına gömüldü (Amin, 2010, s. 285).

Benlik arayışlarıyla ve yer yer çelişkileriyle Sannû‘, Gendzier’in ifade ettiği gibi “kendi tercihiyle bir dünya vatandaşı” (Gendzier, 1961, s. 17) imajı yaratmaya çalışmıştı. Lital Levy’e göre ise “öngörülü seküler bir milliyetçiydi” (Levy, 2013, s. 134). *Daily Telegraph*’ın muhabiriyle yaptığı görüşmede kendisi ile ilgili şöyle bir gözlemde bulunmuştu: “İngilizler beni Fransız olarak görüyor, Fransızlar ise İngiliz, Türkler de bana kâfir diyor”; ben sadece bir Mısırlıyım” demişti (Moosa, 1974, s. 404).

2. SULTAN II. ABDÜLHAMİD HİZMETİNDE YA‘KÛB SANNÛ‘

Ya‘kûb Sannû‘nun ilk dönem politik çıkışları kısa süreli olup, Mısır’daki Urabi isyanına (1882) kadar sürmüştü. Sultan ile görüşmelerini de kapsayan ikinci evre ise 1883’ten 1910’a kadar devam etmişti (Landau, 2015, s. 178). Padişah’ın huzuruna çıktığı 1891 Haziran ayı itibarıyla Sultan methiyesi üzerine yazıp, çizmeye başlamış, bu sayede de İstanbul’da seçkin bir konum elde etmişti. Bilhassa Babıali’deki hizipleşmeler ve Padişah’ın imaj merkezli yeni hariciye politikası onun yükselişinde oldukça etkili oldu. İngiltere’de Gladstone ve liberallerin yürüttüğü şiddetli Türk karşıtı kampanya (Georgeon, 2016, s. 381); Sultan’ın, dış siyaset aracı olarak yeni arayışlara yönelmesi onun için bir fırsattı. Bilhassa 1890’lar sonrası bu manada önemli bir geçiş safhasıydı. Sultan, çevre dünya gitgide küçüldükçe, hayatta kalmanın hayati bir yönünün dışarda olumlu bir imaj yaratmak olduğunu anlamıştı (Deringil, 2002, s. 151). Bu nedenle Avrupa parlamento ve kamuoyunda, Osmanlı terakkisini sahnelemek ve bizzat kendi imajını sunmak üzere çok sayıda gazeteci ve siyasiyi fonlamak zorunda kalmıştı. Sarayında yabancı gazetecileri ve muhabirleri kabul eden ilk Sultan da oydu; onların Batı ülkelerindeki kamuoyunun şekillenmesinde ne kadar belirleyici bir rol oynadıklarını biliyordu (Georgeon, 2016, ss. 386-387). İşte bu noktada Sannû‘nun anti-İngiliz, vatansever milliyetçi muhalif eğilimleri ile II. Abdülhamid’in imaj siyaseti bir bakıma karşılıklı menfaatler noktasında kesişmişti. Sultan onun faaliyetlerinin kendi pan-İslamcı planları açısından olası yararını öngörüyordu. Onun Avrupalı diplomatlardan, reisicumhurlara kadar kurmuş olduğu kişisel bağlantıları vardı. Sannû‘ ise İngilizleri Mısır’dan çıkarmaya yardımcı olabileceği gerekçesiyle Sultan’ın pan-İslamcı siyasetini desteklemeye hazır vaziyetteydi (Landau, 1952, 42).

XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçerken tarihsel koşullar Sannû‘nun Sultan ile doğrudan temas kurmasını sağlayacak ortamı da yaratmıştı. 1881’e gelindiğinde, Mısır’daki siyasi durum Sannû‘ya o kadar tehlikeli görünüyordu ki, İngiliz işgali tehdidini savuşturmak için “milletini” İslam bayrağı altında birleştirmeye çalışan çok ciddi bir şeyhe dönüşmüştü (Ettmueller, 2013, s. 938) Bir yandan da Mısır milliyetçi hareketinin temel hedeflerinden biri olarak İngiliz işgaline karşı Avrupa kamuoyunu etkileyerek Mısır’ın bağımsızlığı için “sempati toplamaya” çalışıyordu (Fahmy, 2008, s.110). Ancak 1882’de İngilizler Mısır’a girmiş, bu işgal Babıali ile

İngilizler arasındaki ilişkileri ciddi şekilde gerginleştirmişti (Zürcher, 2019, s. 106). Ayrıca işgal ile İngiltere ve Fransa arasında yirmi yıl sürecek bir sorun da başlamış oldu (Armaoğlu, 2010, s. 772).³

Sannû' ise yabancılar tarafından sağlanacak askerî ve manevî bir destek olmaksızın Mısır için özgürlüğün imkânsız olduğunun farkında olduğundan, müttefik olarak Fransızlardan İtalyanlara ve hatta İspanyollara kadar yönelmiş, ancak Fransızlar üzerine yoğunlaşmış (Gendizer, 1961, s. 26) ve ömrünün sonuna kadar Fransa'yı yurt edinip, Paris'te yaşamıştı. Gezi ve konuşmalarını Fransa'nın çıkarlarını savunmak üzere düzenliyordu. Hatta Fransız basını, Kuzey Afrika'da Fransız sömürgeciliğinin reklamını, oradaki Fransız hükümet yetkilisinden daha iyi yaptığını not etmişti (Gendizer, 1961, s. 26). Fransız basınındaki yazılarında sık sık İslam inancı ve Doğulu yaşam tarzına ilişkin açıklamalara yer verirken, Mısır'ın Fransızlara duyduğu sevgiyi tekrar tekrar vurguladı (Landau, 1952, s. 39). Paris'e sürgününden sonra Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılması için Fransa ve Türkiye'nin desteğini alabilmek adına sürekli lobi çalışmaları yaptı (Amin, 2010, s. 291). Yine de 1890'lara kadar Osmanlı nazarında kimliği şüpheli biri olarak kaldı.

Trablusgarb valisi Ahmet Rasim Paşa'nın Mart 1885 tarihli bir telgrafi, Sannû'nun yayınlarına ilişkin ilk resmî kaygıları yansıtmaktadır. *Ebû Nazzâra*'nın Trablusgarb'a girişi ve yayılması, o derece tedirgin edicidir ki şehre giren bütün Arapça gazeteler kontrolden geçirilmiştir (BOA. DH.ŞFR. 125/1). Mecmuanın ecnebi gazeteleri vasıtasıyla Beyrut'a, oradan da Suriye'nin iç kısımlarına girme ihtimaline karşı valilerin yaşadığı tereddüt dahi dikkate değerdir (BOA, DH.ŞFR. 125/2; Y.EE. 104/5). Mısırlı Abdülhalim Paşa⁴ tarafından kurulduğuna işaret edilen *Ebû Nazzâra*, bu kaygılardan dolayı Osmanlı için ilk etapta son derece dikkat edilmesi gereken zararlı neşriyat kapsamına alınmıştı. Müfritlerce yayıldığı belirtilen gazetenin (BOA. Y.PRK.BŞK. 9/34) yasaklanması için İngiliz postanelerine emirler gönderilmişti. Gazete bu tarihlerde Hidiv yönetimi ve İngilizleri eleştirirken bir yandan da Sultan'ın dikkatini çekmeye çalışmaktaydı. Karikatür ve diğer yayınlarından bazılarında, Mısır Hidivi'nin yerine Prens Abdülhalim'in geçmesini savunurken, bazı sayılarında Mısır halkının İngilizler karşısındaki durumunu Sultan'a göstermeye çalışmıştı. (The Carrol Herald, 1885, 17/26). Sannû'nun Abdülhalim'e yönelmesinin iki sebebi vardır. Prens hem Fransa hayranıydı hem de bazı Türk çevrelerinde o sıralar popüler bir simaydı (Landau,

³ Fransızlar için Mısır'ın önemini o zamanlar belki de en iyi ifade eden, filozof ve matematikçi Édouard Le Roy'du. Alfred Lamaitre'nin *Abou Naddara à Stamboul* adlı kitapçığının önsözünde, "Mısır, ufuktaki kurtuluş vaktine kadar, Alsace-Lorraine'den sonra en büyük ulusal üzüntümüzdür ve öyle kalacaktır" diye yazmıştı (Lamaitre, 1892, s. 4).

⁴ Abdülhalim Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sekiz oğlundan yedincisiydi; ağabeyi İsmail Paşa'nın Mısır valisi olması üzerine vilayetin ikinci vârisi konumuna yükselmiş, ancak 1866 yılında Sultan Abdülaziz'in bir fermanıyla vilayetinin veraset sistemi değiştirilince diğer ağabeyi Mustafa Fazıl Paşa'ya ve ona valilik yolu kapanmıştı. Abdülhalim Paşa ise İstanbul'a yerleşerek yönetimle uzlaşmayı tercih edecek, vezir rütbesiyle önemli görevler üstlenecekti (Ayvazoğlu, 2012, ss. 23-24).

2015, s. 180). Bu arada Mısır'daki mason locaları da Mısır'ın yönetimine geçecek hidivin kim olacağı konusunda tartışma halindedir. Afgani ve Abduh gibi Sannû' da mason localarına üye Mısır entelektüellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Afgani'nin müritlerinin kaydedildiği, Eastern Star isminde bir mason locası, Mısır'da Maltalı bir İngiliz diplomat olan Raphael Borg tarafından kurulmuştu. Sannû' bu locanın üyeleri arasındaydı (Johnson, 1995, s. 77). Masonlar, Hidiv İsmail'in değiştirilmesi konusunda aynı fikirde olsalar da önerilen değişlik konusunda farklı görüşlere sahiptiler. Afgani ve Abduh, hidiv olarak İsmail'in oğlu Tevfik'i destekliyor, sürgünde olan Sannû' ise o sıralar İstanbul'daki Tevfik'in rakibi ve amcası Abdülhalim'i tercih ediyordu (Johnson, 1995, s. 77). Tevfik Paşa'nın hidiv olmasından sonra da bu görüşünü savunmaya devam etmişti.⁵ Sannû'nun Abdülhalim'e desteği esasında *Ebû Nazzâra*'nın onun tarafından finanse edilmesiyle ilgiliydi (Hatina, 2010, s. 46). Bu nedenle Hidiv İsmail'i olduğu gibi oğlu Tevfik'i de eleştirmeye devam etmişti. Hatta Tevfik Paşa'nın 7 Ocak 1892'de vefatından sonra *Figaro* gazetesinde Hidiv ailesini eleştiren bir yazı yayımlanmıştı. 15 Ocak tarihli yazının başlığı "Tevfik" olarak atılmıştı. Sannû'ya göre Tevfik Paşa ne biraderi Prens Hüseyin'in akıl ve dirayetine ne de Prenses Tevhide'nin zekâsına sahipti. Sannû', Hidiv ailesine dönük eleştirilerinin yanında Sultan Abdülaziz ile II. Abdülhamid'i de kıyas etmişti. Ona göre Abdülaziz, "her şeyi görmek, tanımak ve tetkik eylemek, derinlemesine mütalaa etmek hususunda Sultan Abdülhamid hazretleriyle kıyas edilemezdi" (BOA, Y.PRK.TKM: 24/4). Tevfik'in vefatı sonrası hidivliğe geçmesi planlanan genç ve tecrübesiz oğlu Abbas'ın dostu olabilmesi için "dikkatini İstanbul'a tevcih eylemesi kafidir" diye yazmış, hilafet dairesi haricinde Mısırlılar için bir selamet görmediğini ileri sürmüştü (BOA, Y.PRK.TKM: 24/4).

3. İSTANBUL İLE TEMASLARIN BAŞLAMASI

Sannû'nun Madrid sefiri Turhan Bey'i ziyareti, İstanbul ile ilk bağlantılar açısından önemliydi. 1889 Aralık'ında Portekiz, Fas, Cezayir ve Tunus'a gitmek üzere Madrid'e geçtiği sırada Sefir Turhan Bey'i ziyaret ederek onun vasıtasıyla Sultan'a karşı sadakatini beyan etmişti. Yanında büyük bir hanedanının son üyelerinden Dük Dö Şater isminde biri vardı. İlim ve edebiyat üzerine çıkardığı *Teveddüd* mecmuası Şater'in himayesi sayesinde yayımlanıyordu. Madrid'deki siyasilerle görüşmesini sağlayan, Lizbon'da hariciye ve bahriye nazırlarıyla onu buluşturan yine bu zattı. Lizbon'dan Sefir Turhan Bey'e yazdığı mektubunda, Padişah ve Osmanlı'ya karşı hissiyatının hükümete aktarılmasını ve Şater'e bir nişan verilmesini talep ederken aslında Avrupa'da sahip olduğu çevre ve imkânlarını korumaya çalışmaktaydı. Madrid Darülfünunu'nda Arap edebiyatı ve şarkın

⁵ Mısır'daki bir kısım ulema da aynı fikirdeydi. Hatta Mehmet Ali Paşa döneminden beri hüküm süren Türk-Çerkez tekelini kırmaya çalışan (Kuneralp, 2011, s. 22) Mısır ordusunda görevli subaylardan Urabi Paşa'nın isyanı esnasında ulema, Urabi'ye destek vererek Hidiv Tevfik'in yerine İstanbul'da yaşayan amcası Abdülhalim Paşa'nın getirilmesi fikrini teşvik etmişlerdi.

ahlakından bahsedışı, İslam ve Kur'an'ın Avrupa medeniyetine muhalif olmadığını ispat arayışı tamamen pan-İslam siyasetine hizmet amacı taşıyordu. Osmanlı Devleti'nin köylere kadar açtığı okullara teması, çocukların talimine verilen öneme dair bahisleri tamamen Sultan'ın dikkatini çekmek içindi (BOA, HR.SYS. 749/2-28). Madrid'de iken kraliçe naibi onu nazikçe ağırlamış, konferanslarından birine Brezilya imparatoru başkanlık etmiş, prensler, diplomatlar kendisini dinlemeye gelmişti (Lamaitre, 1892, s. 12). Avrupa çevrelerinde itibar gören Sannû', tam da Sultan Hamid'in arzuladığı gibi imaj siyasetinde oldukça kullanışlı biriydi.

İngiltere gazetelerinin Osmanlı aleyhindeki diline karşı *Ebû Nazzâra* gazetesinin Osmanlı Sultanı'nı savunuyor olması sefir nazarında Sannû'nun güven kazanmasına yetmişti (BOA. HR.SYS. 749/2-28; BOA. HR.TO. 68/73). Ancak Sadrazamlık kendisi ve yayımlarını tehlikeli görmekteydi (BOA, HR.SYS. 749/2-16). Bu tarihlerde İngiltere yanlısı Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın sadrazam olduğu⁶ düşünülürse sadrazamlığın Sannû'ya neden itibar etmediği herhalde anlaşılacaktır.⁷ Neticede sadrazamlığın itirazlarına rağmen 1890 Mayısının sonlarında kimliği üzerine bir tahkikat emri verildi. Sannû' gerçekte kimdi? Kahire'de muallimlik yapan bu şahıs Paris'e ne zaman ve ne sebeple gelmişti? Mısır'ı terk etme gerekçesi neydi? "münasip surette" araştırılacaktı. İlk tahkikatta on, on iki senedir Paris'te yaşadığı ve asıl isminin James Sanua olduğu öğrenildi. Musevi olduğu halde şeyh unvanını kullanıyor, İslam ulemasına mahsus elbiseler giyiyordu. Resmî cemiyetlerde ve özellikle Fransa cumhurbaşkanının suarelerinde entari giyip, sarık sarıyordu. Giydiği elbisenin üzerine dünya liderlerinden aldığı bir düzine dekoratif metal ve ödülleri iğnelemişti. Bu giyim tarzı ona bir özgünlük katarken dikkatleri üzerine çekmesini de sağlamıştı (Fahmy, 2008, s. 116) Bir defasında Paris sefiri giyim kuşamına ilişkin sohbet etmek istese de Paris'te yanlış anlaşılacağından geri adım atmıştı.

Sefir, Sannû'nun menfaat icabı Fransa'yı övdüğünün farkındaydı. İspanya, Fas, Cezayir ve Tunus taraflarındaki cemiyetlerde Fransız medeniyetinden ve müttefikliğinden bahsederek, gittiği her yerde Müslümanların Fransa'yı sevmelerini teşvik ediyordu. Ara sıra Paris sefaretini ziyaret edip, Osmanlı'ya sadakatini beyan etse de tam bir güven sağlayamamıştı (BOA. HR.SFR.4. 481/15). Yine de Fransa'daki popülerliği, Hidiv ve İngilizlere karşı hicivli yazıları, Sultan nazarında ona itibar kazandırdı. Paris Sefiri Mahmud Esad Paşa, Hidiv ve İngiltere hükümetinin dikkati çekme ihtimali de olsa Sannû'ya beşinci rütbeden mecidi nişanı verilmesini teklif ediyordu (BOA, Y.PRK.EŞA: 11/18-4). Tarafına yapılan ilk ödemeler gazetesini büyütme ve günlük yayımlatmak üzere artan masraflarına

⁶ Kâmil Paşa, 1895'teki azlından sonra İzmir'de görevde iken, Rodos adasına zorunlu ikamete memur edileceğini haber alınca, II. Abdülhamid'in kendisini tamamen gözden çıkardığı kanaatine vararak İngiliz konsolosluğuna sığınmıştı; (Çetin, 2022, s. 392).

⁷ Ayrıca Kâmil Paşa, Salih Münir Bey'in yabancı basının zararlarını azaltmak için ihdas ettiği para vererek susturma yöntemini başarısız bulmaktaydı. Daha geniş bilgi için bkz; (Hızlı, 2021, ss. 46-56).

istinaden yapılmıştır. 1891'in Temmuz ayından itibaren Osmanlı Bankası üzerinden Sefaret namına aylık bin frank ödenmeye başlamıştır. Para geldikçe bir makbuz karşılığında Sannû'ya teslim edilerek ödeme yapıldığına ilişkin düzenlenen makbuz Başkitabet dairesine gönderilmiştir. 10 Ekim itibariyle de üç aylık ödemenin Osmanlı Bankası'nın Paris şubesinden bizzat Sannû'ya teslim edildiği anlaşılmaktadır (BOA. HR.SFR.4. 481/17; BOA. HR.SFR.4. 481/19). En son ödeme ise Aralık 1907 tarihidir. (BOA. ML.EEM. 639/29; BOA. ML.EEM. 643/61). Zaman zaman aylık ödemeler gecikince doğrudan Padişah'a hitapla biriken maaşlarının kaybolacağı endişesini paylaşır (BOA. Y.PRK.AZJ. 42/62). Bir ara matbaacıya olan borcundan dolayı Fransız mahkemesince eşyalarının satılacağından bahseder (BOA. Y.PRK.TŞF. 6/32). Ancak gecikmeler yaşansa da 1907 sonlarına kadar aylığının düzenli olarak gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA. HR.SFR.4. 481/46; BOA. HR.SFR.4. 481/47; BOA. HR.SFR.4. 481/48).

II. Abdülhamid'in huzuruna çıkma şerefine nâil buyurulacağı (BOA. Y.PRK.SRN. 3/12) 1891 Haziran'ından bir yıl öncesine kadar "maksadımız, Mısır hakkında Fransa ile Osmanlı Devleti arasında fikir birliğinin husulünden ibarettir" diye açık açık yazmıştı. Bu arada *Times* gazetesinin İstanbul muhabirinin 9 Eylül 1890 tarihli nüshasında belirttiğine göre Salih Münir Bey, Paris ve Londra'ya doğru hareket etmişti. Münir Bey'in görevi saltanat aleyhinde yazan gazeteleri vazgeçirmeye çalışmaktı (BOA, YPRK.EŞA: 11/96). Bu sırada Sannû' ile görüşüp görüşmediği bilinmese de 1890'nın Ekim ayı içerisinde Sannû'; "Cenâb-ı Hak duamızı kabul buyurmuşlardır" diye yazacaktır. Çünkü Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir fikir birliği oluşmuş, Fransa Cumhurbaşkanı Carnot ile vekilleri Padişah'a dostluklarını bildirmişlerdir. Hatta Amiral Duperre Fransa'nın Padişah hakkındaki hislerini resmi arz üzere bizzat Akdeniz donanmasıyla İstanbul'a kadar gelmiştir (BOA, Y.A.HUS: 240/14; BOA, HR.SYS: 60/31).

Osmanlı-Fransız ilişkilerindeki bu yakınlık- her ne kadar kendisinin gördüğü bir rüyaya bağlasa da- Sannû'yu bir yıl sonra yapacağı İstanbul seyahati için teşvik etmiş olmalıdır. Verdiği demeçlere göre bir gece rüyasında Padişah'ın kendisini teselli ettiğini görmüş, bir yıl sonra da Mısır'daki dostlarından aldığı mektuplarda gördüğü kederi bu rüyaya bağlayarak İstanbul'a doğru yolu çıkmıştı (BOA. Y.PRK.TKM. 21/49). 6 Haziran 1891'de kimseye söylemeden Paris'ten hareket etmiş, ayın 14'ünde İstanbul'a varmıştı (BOA. Y.PRK.TKM. 21/49). Şehre girişinde dikkat çekmemek adına James Sanua ismiyle ve bir turist olarak kayıt yaptırmış, vakti gelene kadar tanınmamak için broşürlerine ve kitaplarına gümrükte el konulmasına izin vermişti (Lamaitre, 1892, s. 11). Ancak aldığı önlemler pek de işe yaramadı. İstanbul'a geldiği haberi duyulunca saraydan bir kişi otellerde onu bulmak üzere gönderilmişti. Lamaitre'ye göre Doğulu şeylere düşkün bir turist maskesi altında gizlenen bu "ünlü miyobu" bulmak çok da zor olmamıştı (Lamaitre, 1892, s. 13). Beyoğlu'ndaki Yeni Otele yerleştikten sonra 18 Haziran sabahı 13.30'da Mabeyn mütercimlerinden Zeki Veli Bey, İstanbul gezisinde ona eşlik etmek üzere otele gönderilmişti (BOA, Y.PRK.TKM: 21/28). Artık Sultan'ın misafiriydi. Padişah'ın konuğu olmak demek herkes tarafından saygı duyulması, en

yüksek rütbeli askerlerin karşısında selam durması ve korunması demektir. Dahası Beyoğlu'ndaki lüks otelde (Londra Otel) ağırlandı, meslektaşlarını ve dostlarını kabul etmekte tam bir özgürlük bahşedilmişti. Bütün bunlara ek olarak o andan itibaren Kadıköy'den Tarabya'ya kadar tüm boğazı istediği gibi izleyebileceği özel bir gezi teknesi; Eminönü'nden Fener'e, Galata'dan Pera'ya değin tüm çevreyi istediği gibi gezebileceği lüks bir araba da emrine verilmişti (Lamaitre, 1892, s. 13).

Bu arada gideceği yerlerin yöneticilerine, Sannû'ya kolaylık göstermeleri amacıyla ayrı ayrı emirler gönderiliyordu (BOA. TS.MA.e. 242/19). Topkapı Sarayı, Hazine-i Hümayun, Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayı, Ayasofya, Süleymaniye Camileri ve Mekteb-i Sanayi gezilmiş, fazlasıyla nezaket görmüştü. Hazine-i Hümayun ile Bağdat Köşkü onu hayrette bırakan yerlerdi. İnas mektebinde Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin yorumlarını dinlemiş; yapılan dikiş nakışlar karşısında hayran kalmıştı. Sultan sayesinde kurulan tüm resmî okullar ve halk eğitim merkezleri arasında koşturup, ayrıntılı incelemeler yaparak (Lamaitre, 1892, s. 18), Paris'e döndüğünde Osmanlı maarifindeki ilerlemeyi Batı'daki çevrelere ileticek, onların yanlış kanaatlerini düzelterek (BOA. Y.PRK.TKM. 21/28). İstanbul ziyareti sonrası Sannû' artık Sultan'ın Avrupa'daki imajı hakkında bilgi temin edeceği yeni bir istihbaratçıydı.

19 Haziran 1891'de Padişah'ın selamlığından sonra huzura kabul edilmişti. Saat iki buçukta hakiki bir Parisli olarak tarif ettiği Münir Paşa otele gelerek “gel Şeyh Efendi, Yıldız'a gidiyoruz” diyerek saraya geçildi (Lamaitre, 1892, s. 14). Daha sonra sarayla aracısı olan, görgüsüne ve belagat yeteneğine hayran kaldığı Başkatip Süreyya Paşa ile tanıştı.⁸ Sannû'un tasvirine göre Padişah'ın huzuruna bir sadelik ile kabul edilmişti. Geniş salonda ilerlerken Padişah ayağa kalkmış, yanına gelmiş ve elini uzatmıştı. Sannû' da saygıyla eli alınca götürmüş, Sultan'ın otur emrinden sonra ise konuşmaya geçmişti.⁹ Sultan yeteri derecede Arapça ve Fransızca anlasa da tercüme için Münir Paşa hazır bulunmuştu. “Biz Mısırlılar Yıldız Sarayı'nın ağaç ve fidanları gibiyiz” diyen Sannû', Mısır'ın Osmanlı'ya kuvvetle bağlılığına dikkat çekmeye çalışır. Böylece işgal altındaki Mısır'a yönelik hükümdarın desteğini alabileceğini umar. Sultan ise “her vakit Nil vadisi ve ahalisini

⁸ Ahmet Süreyya Paşa İstanbulluydu. Dârülmaarif mektebinden Meclis-i Vâlâ kalemine girip (1868/69) Şûrâ-yı Devlet teşekkülünde muavin oldu. Muhtelif görevlerde bulundu. Nisan/Mayıs 1877'de Mabeyn-i Hümayûn kâtib-i sânisî oldu. Eylül/Ekim 1885'te aynı bölümde başkâtipliğe yükseldi. Aynı yılın sonlarında vezir rütbesi ihsan buyuruldu. Şubat 1895'te aniden vefat etti; (Süreyya, 1996, s. 1554).

⁹ 1898'de Beyrut maarif idaresinden ruhsat talep edilen *Kitâbi'l-Kevâkibi's-Seyyâre fî Tercemet-i Hali's-Şeyh Ebû Nazzâra* isimli kitabın bazı bölümlerinde Padişah ile konuşmalarına yer verildiğinden bahsedilir. Muayene ve teftiş encümenince incelenen kitapta belirli sayfaların çıkarılmasına karar verilir. Kitabın 22. sayfasında Padişah'ın huzurunda şaşırılmış haldeyken “işte Abdülhamid benim” diyerek Padişah'ın güçlü elleriyle elini tuttuğundan bahseder. Gafletinden dolayı mazeret beyanı üzerine Padişah; “beis yoktur” diye buyurmuştur. Sayfa 25'te ise sultanın yanından ayrılacağı esnadaki konuşmaya değinmiştir; (BOA. MF.MKT. 388/70).

düşünüyorum” şeklinde cevapla yetinir. Sultan Abdülhamid’in Saray ve Hazine-i Hümayun hakkındaki görüşlerini sorması üzerine “bin bir gece hikayelerinin bir fıkrası gibi zan eylediğini ve bunları şairlerin tasavvur edemeyeceklerini” belirtir. Ancak daha ziyade Türk mekteplerini ziyaret istediği üzerine derhal yerine getirilmek üzere bir ferman buyrulur, Paris’e dönmeden önce tekrar Padişah’ın huzuruna kabul edileceği söylenir.

Paris’e döner dönmez Padişah ile birebir görüşme anını ve İstanbul gezisini dramatik diyaloglar üzerinden gazetesine taşıdı (BOA, Y.PRK.TKM: 21/48). Bu kısa diyaloglar, modern Mısır’ın politika ve gazeteciliğine meyletmiş öğrenciler için ilgi çekiciydi ancak oyun olarak hiçbir değer taşımıyordu (Badawi, 1985, s. 135). Esasında Sannû’nun bu tip yazı ve senaryolardaki amacı Osmanlı, Mısır ve Fransız toplumu arasında, geleneksel bir dostluğun varlığını kanıtlamaktı. Temelde ise Mısır için Fransız korumasını garanti edecek bir müttefikliği sağlamaktı (Gendizer, 1961, s. 26). Bu itibarla Hidiv ve Mısır ileri gelenlerini eleştirmede fellah (köylü) figürü üzerinden kurgularıyla bir vizyon yaratmaya çalıştı. Böylece bilgiyi imtiyazlı bir çevreden daha aşağı tabakalara ulaştırmayı öngörmekteydi. Köylü tasvirleriyle “bilinçli kahkahayı” uyandıracak (Gasper, 2009, s. 136), sıradan insanın dikkatini çekecekti (McHugo, 2013, s. 68). İstanbul’da birkaç gün kalmış olsa da basında sürekli kendisinden bahsedilmişti (Allen, 2007, ss. 46-47). *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin 21 Haziran tarihli nüshasına göre Şeyh Ebû Nazzâra Sultan’ın Cuma selamlığını izleyenler arasındaydı (*Tercüman-ı Hakikat*, 14 Zilkade 1308, s. 1). Osmanlı Sultan’ı ile birebir görüşmesi ise Fransız çevrelerinde prestijini bir kat daha arttırdı. Paris’e döndükten sonra *Revue Diplomatique*’e gazetesine bir röportaj verdi. Bu röportaj “Türkiye- Mısır”, “Mısır’ın Hali”, “Padişah’ın Huzuruna Çıkma Şerefi”, “Mektepler” şeklindeki başlıklar altında İstanbul gezisinin detaylarını içermişti.

Mabeyn mütercimi Zeki Veli Bey eşliğinde Mekteb-i Sultani’den, Sanayi-i Nefise’ye, İnas ve Dilsiz Mektebine kadar İstanbul’daki okullar tek tek ziyaret edilmişti. Fransa’yı iyi bilen Maarif nazırı Münif Paşa Sannû’nun mekteplere ilişkin fikirlerini merak ettiğinden gezi sonrası iki görüşme tertiplendi. Nazır amacı Osmanlı okul programlarının Fransız okullarına göre düzenlendiğini ve çoğu dersin Fransızcadan tercüme edildiğini Sannû’nun Fransız maarif nazırına iletmesiydi. Saraya ikinci defa yemeğe davet edildiğinde ise Salih Münir Paşa ve Mabeynci Nuri Paşa tarafından karşılanmıştı. Yemekten sonra saraya mahsus tiyatrodaki hazır bekleyen Padişah’ın huzuruna yeniden çıkılmıştı. Padişah ile ikinci görüşmenin tiyatrodaki tertiplenişi Sannû’ için ayrı bir öneme sahiptir (BOA, Y.PRK.TKM. 21/49). Birinci faslın bitimiyle Padişah onu sahnenin karşısındaki localara çağırır ve seneye tekrar gelmesini ister. Bilhassa Osmanlı mekteplerinin ilerleyişini müşahede etmesini bekler. Ardından Fransa cumhurreisine selamlarını iletir. Ertesi gün müsaade almak üzere saraya geldiğinde İkinci Mabeynci Nuri Paşa, isminin üzerine işlendiği bir mücevheri ona takdim eder.

Paris basınının ilgisini çeken bu anlatımı sayesinde bizzat Fransız cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı Carnot’ya seyahatini

anlattığı uzun bir mülakat verir (BOA. Y.PRK.TKM. 21/49). O artık Paris'in kamusal yüzlerinden biriyken, kendisiyle birebir görüşen Alfred Lamaitre'ye anlattığı II. Abdülhamid portresi ise dikkate değerdir;

“Sultan etrafına öyle bir zarafet ve incelik yayıyordu ki onun yanına yaklaşma şerefine nail olan herkes bu unutulmaz tesirden payını almaktaydı. Sultan'ın sohbetinde en çarpıcı olan şey muhatabının bam telini bulma konusundaki inanılmaz yeteneği, karşısındakinin hassas noktasını yakalamaktaki yeteneğidir. Öyle ki kalbe giden yolu anında bulur ve size dokunan şeye karşı gösterdiği ilgiyle sizi rahatlatır” (Lamaitre, 1892, ss. 15-16).

İstanbul'da ziyaret ettiği Fransız elçisi Kont Motebello'nun Sannû'ya ilişkin manidar yakıştırmaları da en az Sannû'nun Sultan Hamid tasviri kadar dikkate şayandır. Fransız elçiliğinin Tarabya'daki yazlık bölümünde imparatorluğa ait gemi ile geldiği sırada, subaylar, askerler, kavaslar verandada sıraya dizilmişlerdi. Elçi, onu nezaketle karşılayarak şu sözleri sarf etmişti: “Cumhurbaşkanı Carnot Bey'in şımarık çocuğu olduğunuzu biliyordum, ama görüyorum ki aynı zamanda Sultan'ın da biricik şehzadesi olmuştunuz.” Sannû'ise her ikisinin de sadık ve minnettar hizmetkârı olduğunu, Fransa'ya da Türkiye'ye de eşit derecede muhabbet beslediğini belirtir (Lamaitre, 1892, s. 19). Bu arada İstanbul dönüşünde Fransa dahiliye nazarı Ernest Constants (1890-1892) ile görüşür. Aynı zamanda Fransız Cumhurbaşkanı Carnot'ya *Servet-i Fünûn*'da yayımlanmış tasvirini içeren bir sayıyı teslim eder (*Servet-i Fünûn*, 12 Eylül 1307, 28/24).). Bu sıralarda İngiltere'nin Mısır politikalarına karşı yer yer örtüşen siyasetleri dolayısıyla Carnot ile Sultan arasında iyimser bir hava vardır. Hatta Cumhurbaşkanı Carnot'ya, Hz. Muhammed hakkında bir piyesin yasaklanmasında “olağanüstü iyi niyeti ve yardımı” için imtiyaz nişanı verilmiştir (Deringil, 2002, s. 158). Carnot sonrası diğer Fransız cumhurbaşkanları ile de görüşen Sannû', iki ülke arasındaki rabıtayı korumaya gayret gösterir (BOA. Y.PRK.TŞF. 6/32).

Bu arada Sannû'nun karşılaşış şekli İstanbul'daki Mısırlı çevreler arasında hayretle karşılanmıştır (Allen, 2007, s. 47). İbrahim el-Müveylihî (1846-1906) Sannû'gibi sürgünde olan Mısırlı bir siyasî gazeteciydi. İlk etapta Osmanlı'yı eleştiren yazıları dolayısıyla gazetesi yasaklanmıştı. Ancak İngiliz siyasetine yönelttiği eleştirilerden memnun kalan II. Abdülhamid, 1885'te kendisini İstanbul'a davet etmiş, üstelik maarif encümeni üyeliğine getirmişti. 1895'te Mısır'a dönünce *el-Mukattam* gazetesinde “Ahadü'l-fuzalâ” takma adıyla Osmanlı saray hayatını eleştiren yazılar yayımladı; bunları daha sonra “Edîb fâzıl mine'l-Mısıriyyîn” imzası ve *Mâ Hünâlik* adıyla bir kitap halinde neşretti (Ramıç, 2006, s. 231). Müveyhlihi, Sannû'nun İstanbul ziyaretine temas ederken hususiyetle saray yetkililerine ağır eleştirilerde bulunmaktaydı. Özellikle Mabeynin üst kademedeki çalışanlarına Avrupa'da casusluk yapan ve onların aylık çok yüksek maaş alan iş ortaklarına dikkat çekiyordu. İşte Sannû'nun (sefil ve zavallı olarak tarif eder) da bu

şekilde Mabeynden birilerinin araya girmesi ile Sultan'ı görebilmiş olduğuna dikkat çeker (Allen, 2007, ss. 46-47).

Paris dönüşünde İngilizlere karşı Osmanlı-Fransız müttefikliğini vurgulayıcı yazılarına devam eder. İngilizleri eleştirirken Mısır meselesinde Fransa'nın Osmanlı Padişah'ının haklarına saygılı duruşuna dikkat çeker (BOA. Y.PRK.TKM. 23/21). Bu arada İngiliz dostu Sadrazam Kâmil Paşa Eylül 1891 itibariyle azledilmiş, bu değişiklik İngiltere ile ilişkilerin soğukluğuna yorumlanmıştı. Ertesi yıl da Gladstone ve Liberal Parti İngiltere'de yeniden iktidara gelmişti (Georgeon, 2016, s. 370). İngiliz liberal partisinin önderi açık bir Türk düşmanıydı. Sultan ile arasında derin bir antipati vardı (Georgeon, 2016, s. 152). Aralık ayı itibariyle Padişah ile aracısı olan Salih Münir'in yerine yine onun vasıtasıyla tanıştığı Başkatip Süreyya Paşa geçmişti.

Sannû'nun Münir Bey ile Fransa'daki bağlantısını sağlayan Paris Sefareti matbuat memuru ve sergi komiserliği Fransızca başkâtibi Şenel (ya da Şinel) isminde biriydi (BOA. İ.TAL. 167/58). Şenel, Fransa'da Münir Bey adına çalışıyordu.¹⁰ Avrupa gazetelerinin imtiyaz sahipleri ve yazarlarıyla tanışarak onlar ile haberleşmek, Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğüne bağlı şubelerden birinin hususî göreviydi. Bu şekilde Avrupa'daki araçlar sayesinde Osmanlı lehine ve aleyhine bütün neşirler takip edilmekteydi (Kuşun, 1999, s. 104). Salih Münir Bey, Matbuat-ı Ecnebiye Müdürü olunca Fransa'daki matbuat işlerini takip etmesi için Mösyö Şenel ile anlaşmıştı. Zaten çok kısa süreliğine bu görevde bulunan Münir Bey bir süre sonra apar topar azledildi.¹¹ Sannû' Münir Bey'in azlını ve artık matbuat müdürü olmadığını Paris'te Şenel'den öğrendi. Münir Bey'den sonra sarayla aracısı olacak kişi Süreyya Paşa'ydı. 16 Aralık 1891 tarihli mektubunda İstanbul ziyareti esnasında kararlaştırıldığı üzere mektubunu Padişah'a arz edilmek üzere Süreyya Paşa'dan rica ediyordu. Mısırlılardan ve Wilfried Scaven Blunt gibi İngiliz gazeteci ve liberallerden duyduğuna göre Mısır'ın durumu ve ahalisinin Padişah'tan beklentileri konusunda Gladstone bizzat Sannû' ile görüşmek niyetindeydi. Gladstone ile Mısır'ın tahliye meselesini görüşmek ve Sultan hakkındaki olumsuz fikirlerini

¹⁰ Ali Kemal ile Süleyman Nazif'in Jön Türklük devrelerinde, Murad Bey'e Avrupa'dan gönderdikleri mektuplarda Salih Münir Paşa ve Şenel'den iyi yönde bahsedilmez. Ali Kemal'in 1900 tarihli bir mektubunda; "vaktiyle Mal d'Orient'da yazan, devlete de Padişah'a da cidden hıyanet eden, Osmanlılığa tecavüz eyleyen, bundan başka memleketimizde dolandırıcılıkla mahkûm olarak senelerce hapislerde yatmış bulunan bir herif, Şenel gibi bir herif, bugün Devlet-i Aliyye Paris sergisinde murahhas, yegâne murahhas olsun. Münir'in bundan büyük alçaklığı olmaz...Paraları hep Şenel ve Münir çaldılar, yuttular..." şeklinde ağır ithamlarda bulunulur; (Emil, 1982, s. 54); Sadrazam Kâmil Paşa da Münir Bey'in yabancı gazete ve gazetecilere Babıali'nin haricinde para transfer edildiğini fark etmişti; (Hızlı, 2022, s. 58).

¹¹ II. Abdülhamid, yabancı basının takibi için Hariciye Nezaretine bağlı olarak 1884 yılında kurdurduğu Matbuat-ı Ecnebi Müdüriyetinin başına, 27 Ağustos 1890 senesinde Hariciye Mektupçusu görevine ilave görev olarak Salih Münir Paşa getirildi. Ancak görevde çok uzun süre kalmadı. 10 Aralık 1891'de apar topar azledildi; (Hızlı, 2022, s. 59).

değiştirebilmek için bu bir fırsattı. Mülakat için Padişah'tan izin istemiş ancak ne olduysa- Saray'dan izin çıkmamış olma ihtimaliyle- İngilizlerin kendisiyle görüşme talebini daha sonra reddetti. Bunun üzerine Kahire, Zagazig, Tantana ve Mısır-ı Ulya'da gazetesinin son üç bin nüshası müsadere ettirildi. Ancak nüshaları tekrar bastırıp, Paris'ten değil Cenevre üzerinden bölgeye gönderdi. Böylece Mısır'daki İngiliz posta memurları İsviçre'den gelen matbu eserlerin *Ebû Nazzâra* gazetesi olabileceğini düşünmeyeceklerdi. 1891 Aralık sonunda nüshalardan birini Fransa ve İngiltere parlamento üyelerine, birini II. Abdülhamid'e bir diğeri de yadigâr olmak üzere Süreyya Paşa'ya gönderecekti (BOA. Y.PRK.TKM: 23/50). Finanse ediliyor olsa da Matbuat-ı Ecnebiye'nin bir müzekkeresinde Sannû'nun İngilizlere karşı lisanında daha ihtiyatlı olması beklenir. Mısır meselesi hakkında Osmanlı ve Fransa'yı müttefik gibi gösteriyor, İngiltere aleyhinde edepsiz yazılar yazıyor, hakaretle karışık resimler yayımlamaya devam ediyordu. Tarafına nakdi yardım yapıldığının ortaya çıkmasından endişe duyulurken, üslubunun değişmesi tavsiye ediliyordu (BOA. HR.SFR.4: 481/23).

1893'te Chicago'da tertiplenen Dünya Dinler Parlamentosu Konseyi (World's Parliament of Religions), Sannû'nun "dünya vatandaşı" kimliğini rahatlıkla sergileyebileceği bir fırsat yaratmıştı. Alexander Russell Webb'ten (1846-1916)¹² aldığı davete icabet etmek üzere Padişah'tan Amerika'ya gitmek üzere izin istemiş ancak Sultan, konseyden önce tertiplenen Chicago Dünya Fuarına ilgi göstermiş fakat konseyin kendisine karşı çıkmıştı (Hussain, 2010, s. 265). Sannû Amerika'ya gidemese de kongrede okunmak üzere bir mektup gönderdi. Muhammed İskender adını alan Webb yeni Müslüman olmuş bir Amerikalı idi. Webb'in Bombay'daki bir konuşmasını *Sun* gazetesi yayınladığında yazı Washington Sefareti'nin dikkati çekmiş ve tercüme edilerek Hariciye Nezâreti'ne gönderilmişti. İslam ile Hristiyanlığı mukayese eden Webb, Amerika ve Avrupa'daki resmi kabullere giderek XIX. asrın adetlerinin Hristiyan kadınlarını nasıl bir hale dönüştürdüğünden bahseder. Ona göre bu halden kurtulmak ancak İslamiyet'in kabulüyle mümkün olacaktır. Webb Katolikliğe karşı yayılmaya çalışan Hristiyan misyonerlerinin İslam ülkelerinde daha serbest olduğuna da dikkat çeker. Haydarabat'taki konferansında ise hüküm ve kuralların layıkıyla izahı durumunda Amerikalıların İslamiyet'i kabul edeceklerini ifade eder. Dönemin sadrazamı Ahmed Cevad Paşa, Webb'in çabalarını önemli görür ve İslam'ın üstünlüğüne dair gazetelerdeki beyanatının İstanbul gazetelerinde de neşredilmesini talep eder (BOA, Y.A.HUS: 271/40-1-6-7). Amerika'da ve Hindistan İslam ahalisi arasında seçkin bir yer edinen Webb, New York'ta İslam lehine yazılar yazmaya başlamıştı. Hatta Avrupa gazeteleri siyasî ve ilmî makalelerinden bazılarını iktibas etmişti. Sannû',

¹² Presbiteryen mezhebine mensup olan Webb, çocukluğunda ve gençlik yıllarında kiliseye ve pazar okuluna devam etmiş ancak bu dinde umduğunu bulamadığından arayışlarını sürdürdü. İslâmiyet'i ve Müslümanları yakından tanımak amacıyla Doğu'ya gitmeye karar verdi, bu sebeple kendisine teklif edilen ABD'nin Manila Konsolosluğu görevini kabul etmişti (1887). Kendi ifadesine göre Filipinler'e tayin edildiği 1888 yılı başlarında Müslüman olmuş, karısı ve üç çocuğu da İslâm'ı seçmişti; (Ekinci, 2019, s. 659).

talebem dediği Webb'in misafiri olarak Eylül 1893'te Amerika'ya gitmeyi planlayarak New York Müslümanlarına saltanatın yüceliği ve hilafetin kutsallığına dair propaganda yapacaktı. Amerika pahalı bir ülke olduğundan Padişah'tan yüz lira kadar bir yardımda bulunmasını talep etmişti (BOA. Y.PRK.MM. 1/72).

Kongreye İslam aleminden katılacak Müslüman bulunamamıştı. Webb doğrudan bulunmuş, Sannû'ise bahsedildiği gibi kongreye bir mektup göndermişti. Sannû'nun kongreye gidemeyişinin nedeni muhtemelen Sultan'ın kongreye karşı çıkmış olmasıydı (Hussain, 2010, s. 265) Webb'in yaptığı iki sunum parlamentoda İslam konusunda yapılan en uzun konuşmalar olmuştu (BOA, Y.A.HUS: 282/108-6). Sannû'nun "Kur'an ve Diğer Kutsal Metinler" başlıklı kısa bir mektubu kongre başkanı John Henry Barrows tarafından düzeltilerek orijinal yapısı değiştirilmiş, giriş kısmından dört yüzden fazla kelime çıkarılmış ve sadece ilim, kadın ve diğer konulara övgü içeren birkaç Kur'an ayetini bırakılmıştı. Yazısında Kur'an'ın "hoşgörölü, insanî ve ahlakî" içeriğine ve "köleler için bir rahmet" olduğuna vurgu yapılmıştı. Muhammed ve onun takipçileri "bazılarının zannettiği gibi eğitim düşmanı değildi, tam tersi onlar bilginin büyük dostlarıydı (Abd-Allah, 2006, ss. 228-229; Borrow, 1893, ss. 1146-1148). Sannû', Sultan için olmasa da İslam adına sözcülük vazifesini böylece yerine getirmişti.

1890'lardan itibaren Sultan'a muhalefette birleşen Jön Türklerin Paris'teki faaliyetleri yakından takip edilirken, muhaliflerin konuşmalarını dinleyip rapor hazırlamak Sannû'ya havale edilen görevler arasındaydı. Türk-Suriye Komitesinin lideri Emir Emin Arslan, Halil Ganem ile muhalefetin Paris'teki önde gelen Arap üyelerinden biriydi. Emin Arslan, Lübnan'ın önde gelen Arap Dürzi ailelerinden birine mensuptu. 1893'te Paris'e gelmiş ve orada muhalif liderlerle temas kurmuştu. (Hanioglu, 1991, s. 35). Arapça *Keşfünnikab* isminde bir gazete çıkarıyordu. 1895 Mart'ında Doktor Mari Pier'in başkanlığında, "Nisvan-ı Şarkıye" başlıklı konferansı Paris Dokuzuncu Daire-i Belediyesinde sunan Emir Arslan'ın konuşması bizzat Sannû' tarafından izlenerek raporlanmıştı. Küçük bir salonda yüz kadar dinleyicinin büyük çoğunluğu Paris'teki "Hukuk-ı Nisvan" cemiyetine mensup kadınlardı. Sayıca az olan erkeklerin çoğu ise şarklıydı. İslamiyet'ten önce Arap ve şarklı kadınların durumu ile erkekler tarafından nail oldukları hürmet ve riayete dönük açtığı bahsi bütün dinleyiciler arasında heyecan yaratmıştı. Harem ahvali, cariye ve hadım ağalarından dolayı yapılan masraflara yönelik ifadeleri izleyiciler arasında dedikodu yaratmıştı. Emir Arslan konuşmasını, "harem için hükümet gelirlerinin dörtte biri sarf olunuyor" sözleriyle bitirmişti. Konferanstaki dinleyicilerin büyük çoğunluğu Sannû'nun daha önce İslam, Osmanlı okulları ve Müslüman kadınların aldığı eğitimler üzerine verdiği konferanslarda hazır bulunmuş kimselerdi. Kadınların tamamı Sannû'ya soru sormak üzere kapıda beklemişti. Mart ayı içerisinde Emir Arslan'ın konferansına karşı cevap olarak Rudi Darülfünununda "Edebiyat-ı Şarkıye"ye dair bir konferans vermeyi planlamıştı. (BOA, Y.U.HUS: 327/75).

Her ne kadar Sultan adına çalışıyor gözüke de Osmanlı yönetimi Sannû'nun hareketlerini yakından takip etmekteydi. 1898 ortalarında Mısır komiseri Ahmet Muhtar Paşa, Sannû'ya ilişkin bilgi verirken “eskiden beri Tefvîk Paşa'nın aleyhinde görünüyor ama şimdi oğluna muhalif değildir” diyordu. Fakat aralarında münasebet olup olmadığından haberi olmadığını ekliyordu. (BOA. Y.EE. 125/30). 1902 Temmuz'unda ise Paris'ten Londra'ya geçerek kendisine Osman ismini veren bir şahıs ile görüşüp geldiğini haber vermesi üzerine şahsın kim olduğu, Londra'da Osmanlı Devleti'nden kimlerin olduğu ve hangi gerekçelerle orada zaman geçirdiklerinin, Londra'dakilerin isimleri, meslek ve hareketleri sefaretten ivedi şekilde talep edilmişti. Osman adlı kişi Bükreş Yahudilerinden bir mühtedi idi. Abdullah Osman namını almış bir makinistti. Gayet sıradan bir adam olduğu anlaşılan Osman, tahkikat tarihinden bir iki hafta evvel Londra'yı terk etmiş ve nerede olduğu tespit edilememişti (BOA, HR.SFR.3. 513/22).

1904 senesi Sannû' için bir dönemeci ifade ediyordu. İngiltere ve Fransa arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. Ancak bu olay onun cesaretini kaybetmesine yol açmak şöyle dursun, İngiliz karşıtı çağrılarını diğer Avrupa ülkelerine, özellikle de İtalya, İspanya ve Portekiz'e yöneltmesine neden oldu. Bu arada da Türkiye'den yardım geleceğine ilişkin umutlarını korumaya devam ediyordu (Landau, 1952, s. 43). 1908'de Jön Türk devrimi gerçekleştiğinde, yeni rejimi ve özellikle de bu devrimin getirdiği anayasal değişiklikleri memnuniyetle karşıladı. Landau'nun belirttiğine göre II. Meşrutiyet'in ilanı vesilesiyle Fransızca “Türk Anayasası ve Kahramanları” konulu bir konuşma yapmıştı. Aynı konuda bir şiirini de Suriyeli müzisyen Wadi Sabra'nın müziği eşliğinde okumuştur (Landau, 1952, s. 43). 1908 Eylül'ünde Padişah'ın tahta çıkışının otuz üçüncü yıldönümü vesilesiyle Paris'teki Türk Büyükelçiliği'nde bir resepsiyon düzenlemişti. Landau'nun belirttiği şiir de burada okunmuş olmalıydı. Şiiri okuyan Sannû'Sultan'a övgüler düzerken son satırını “*Yaşasın İttihat ve Terakki*”! şeklinde bitirmişti (BOA, Y.EE.KP.41/4115-1). Bu son satır yeni rejime bir mesajdı. Zira yıllarca Sultan ve Fransız politikalarını savunmakla istediği sonuçları elde edememişti. Jön Türklerin Mısır lehine bir hareket sergileyeceklerini umuyordu ancak çok zaman geçmeden İttihat ve Terakki'den beklediği desteği alamayacağını anlamış ve aktif siyaset hayatından çekilmişti.

SONUÇ

Ya'kûb Sannû', II. Abdülhamid'in imajını düzeltmek üzere Avrupa, Amerika ve Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada kamuoyu oluşturmaya çalışan nadir ve etkili gazetecilerden biri oldu. Hem Osmanlı hem de Fransız bürokratik ve yazın çevresinde bu nedenle kabul gören çok az kişi olmuştu. İngilizlerin Mısır'ı tahliyesi için birkaç kimliğe bürünebilen Sannû', Mısır'ın bağımsızlığı için Fransa'da azılı bir Fransız'a, Müslüman bir şeyhe veyahut Sultan karşısında “sarayın bir fidanı” olacak kadar ateşli bir İslam ve Osmanlı hayranı rollerine girebilmişti. Sultan'a mahsus “gözetim ve denetleme sisteminin” bir aracı olarak kullanılmış olsa

da Osmanlı yönetimi ikilemli halinin farkında olarak tedbiri elden bırakmamıştı. Sannû'da Sultan ile arasındaki ilişkinin menfaat icabı olduğunun farkına varmıştı. Neredeyse on yedi yıl bu birlikteliğe sadık kalarak yazı ve karikatürlerinde Sultan'a yer ayırmıştı. Sannû', Mısır'ın İngilizler tarafından tahliyesi hususunda Sultan'dan herhangi bir askerî destek göremeyeceğini bilse de "manevi" olarak İslam dünyası üzerinde etkili olacağını düşünmüştü. Onun farklı kimlikli yapısı veyahut kendine has bir libas arayışı, çağın sürgündeki Doğulu düşünürlerine münhasır eğilimlerdi. Sahip oldukları olanakları İslamî vurgularla, pan-İslam siyasete harcayan bir grup aydın benzer yolları tercih etmişlerdi.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abd-Allah, U. F. (1893). *A Muslim in Victorian America: The Life of Alexander Russel Webb*. New York: Oxford University Press.

Allen, R. (2007). *Spies, Scandals, and Sultans: Istanbul in the Twilight of the Ottoman Empire*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.

Amin, D. (2010). Ya'qûb Sannû'. *Essays in Arabic Literary Biography 1850-1950*. Ed. Roger Allen, (ss. 284-292). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 6. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları.

Ayvazoğlu, B. (2012). Mehmet Akif'in Prens Dostları. *Mehmet Akif Ersoy*. (ss. 23-34). İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür Yayınları.

Badawi, M. M. (1985). The Father of the modern egyptian theatre: Ya'qub Sannu. *Journal of Arabic Literature*. 16 (1), 132-145.

Bayly, C. A. (2021). *Modern Dünyanın Doğuşu Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*. Çev. M. Nevâ Şellâki. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beinin, J. (1998). *The Dispersion of Egyptian Jewry: Culture, Politics, and the Formation of a Modern Diaspora*. Colifornia: University of California Press.

Borrows, J. H. (1893). *The World's Parliament of Religions Vol. 2*. Chicago: The Parliament Publishing Company.

Caine, B. (2019). *Biyografi ve Tarih*. Çev. Müge Sözen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Cachia, P. (2002). *Arabic Literature An Overview*. New York: Routledge Curzon/Taylor&Francis Group.

Cole, J. R. I. (1993). *Colonialism and Revolution in the Middle East: Social and Cultural Origins of Egypt's Urabi Movement*, Princeton University Press.

Cole, J. R. I. (2000). New Perspectives on Sayyid Jamal al-Din al-Afghani in Egypt. *Iran and Beyond: Essays in Middle Eastern History in Honor of Nikki R. Keddie*. (ss. 13-34). Ed. Rudolph P. Matthee, Beth Baron, Nikki R. Keddie, Costa Mesa: Mazda Publisher.

Cuno, M. K. (2015). *Modernizing Marriage, Family, Ideology, and Law in Nineteenth - and Early Twentieth-Century Egypt*. Syracuse: Syracuse University Press.

Çetin, A. (2022). Kıbrıslı Kâmil Paşa, 25, 391-393, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Deringil, S. (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. İstanbul: Doğan Kitap.

Ekinci, İ. (2019). WEBB, Muhammed Alexander Russell, Ek.2. 659-661, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

Emil, B. (1982). *Jön Türklere Dair Vesikalar I, Edebiyatçı Jön Türklerin Mektupları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Er, R. (1990). Modern Mısır Tiyatrosu I. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33 (1-2), 123-140.

Ettmueller, E. U. (2013). James Sanua's Ideological Contribution to Pan-Islamism. *A History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day*. Ed. Abdelwahab Meddeb, and Benjamin Stora. (ss. 934-939). Princeton University Press.

Fahmy, Z. (2008). Francophone Egyptian Nationalists, Anti-British Discourse, and European Public Opinion, 1885- 1910: The Case of Mustafa Kamil and Ya'qub Sannu'. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 28 (1), 170-183.

Gasper, M. E. (2009). *The Power of Representation Publics, Peasants, and Islam in Egypt*. California: Stanford University Press.

Gendzier, I. L. (1961). James Sanua and Egyptian Nationalism. *Middle East Journal*, 15 (1), 16-28.

Georgeon, F. (2016). *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökgöz, T. (2021). Modern Mısır tiyatrosunda Ya'kûb Sannû' (Ebû Nazzâra) ve tiyatrocü kişiliği. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 405-420.

Gökpınar, Bahar. (2013). Bir Yaratma Biçimi Olarak Biyografi: Bulgudan Kurguya, Mektupları Işığında Ayşe Leman Karaosmanoğlu. *Otur Baştan Yaz Beni*

Oto/biyografiye Taze Bakışlar. Haz. Abdülhamid Kırmızı, (ss. 59-88). İstanbul: Küre Yayınları.

Hanioğlu, M. Ş. (1991). The Young Turks and the Arabs Before the Revolution of 1908. *The Origins of Arab Nationalism*. (ss. 31-49). Ed. Rashid Khalidi, Lisa Anderson, vd. New York: Colombia University Press.

Hatina, Meir. (2010). *'Ulama', Politics, and the Public Sphere An Egyptian Perspective*. Salt Lake City: The University of Utah Press.

Hızlı, K. (2021). Çorluluzâde Salih Münir Bey'in matbuat-ı ecnebiye müdürlüğü (1890-1891). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 3 (1), 46-56.

Hızlı, K. (2022). *Sultanın Sefiri Salih Münir Paşa II. Abdülhamid, Jön Türkler, Diplomasi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Hussain, A. (2010). Interfaith History in North America, 2, 264-265. *Encyclopedia of Muslim-American History*. Ed. Edward E. Curtis, ABD: Facts on File, Inc.

Johnson, K. P. (1995). *Initiates of Theosophical Masters*. Albany: State University of New York Press.

Johnson, K. P. (1994). *Masters Revealed, The: Madame Blavatsky and the Myth of the Great White Lodge*. The United States: State University of New York Press.

Kara, İ. (2018). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. 6. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kedourie, E. (2008). *Afghani and 'Abduh An Essay on Religious Unbelief and Political Activism in Modern Islam*. Landon: Routledge Frank Cass & Co. Ltd.

Kudsı-Zadeh, A. A. (1972). Afghani And Freemasonry in Egypt. *Journal of the American Oriental Society*. 92 (1), 25-35.

Kuneralp, S. (2011). Mısır Osmanlı İmparatorluğu İlişkileri: 1841-1914. *Nil Kıyısından Boğaziçi'ne Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'da'ki İzleri*. (ss. 14-26). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Kurşun, Z. II. (1999). Abdülhamid döneminde batı basınında imaj düzeltme çabaları matbuat-ı ecnebiye müdüriyetinin kurulması ve faaliyetleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, 101-114.

Kutluoğlu, M. Hanefi. (2022). Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 62-65, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

Lamaitre, A. (1892). *Abou Naddara à Stamboul*, Paris: Administrative et Commerciale de Lefebvre.

Landau, J. M. (1952). Abu Naddara, an egyptian jewish nationalist. *The Journal of Jewish Studies*, 3 (1), 30-44.

Landau, J. M. (2015). *Middle Eastern Themes: Papers in History and Politics*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group.

Landau, J. M. (1972). Sanū', Ya'qub or James", *Encyclopaedia Judaica*, 14, (ss. 849-850). Jaruselam: Keter.

Landau, J. M. (2016). *Studies in the Arab Theater and Cinema*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Lefebvre. G. (1890). *Abou Naddara et son voyage en Espagne, Portugal, Maroc, Algérie, Tunisie*. Paris: Lefebvre.

Levy, L. (2013). Partitioned pasts: Arab Jewish intellectuals and the case of Esther Azharī Moyal (1873–1948). *The Making of the Arab Intellectual: Empire, Public Sphere and the Colonial Coordinates of Selfhood*. Ed. Dyala Hamzah, (ss. 128-163), New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group.

Mestyan, A. (2014). Arabic theater in early khedivial culture, 1868–72: James Sanua revisited. *International Journal of Middle East Studies*, 46 (1), 117-137.

McHugo, J. (2013). *A Concise History of the Arabs*. New York: The New Press.

Moosa, M. (1974). Ya'qūb Sannū' and the rise of arab drama in Egypt. *International Journal of Middle East Studies*, 5 (4), 401- 433.

Poli, D. B. (2022). Italians, freemasons and the dawn of egyptian nationalism. *The Journal of North African Studies*, 27 (4), 786-813.

Ramıç, Yusuf. (2006). Müveyhlihi Ailesi, 32, 231-232, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Reid, D. M. (1998). The Urabi revolution and the British conquest, 1879-1882. *The Cambridge History of Egypt*, Vol. 2, Ed. M. W. Daly. (ss. 217-238). Great Britain: Cambridge University Press.

Sedgwick, M. (2004). *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.

Selma, O. A. B. (2018). *Ya'qūb Şannū', du théâtre au journalisme: L'écriture théâtrale dans Abū Nazzāra*. (Thèse doctorale). Soutenue à la Sorbonne, Paris.

Snir, R. (2017). *Modern Arabic Literature A Theoretical Framework*. Edinburg: Edinburg University Press.

Servet-i Fünûn, 12 Eylül 1307.

Starkey, P. (1998). Modern Egyptian Culture in the Arab World. *The Cambridge History of Egypt*, Vol. 2. Ed. M. W. Daly. (ss. 394-426). Great Britain: Cambridge University Press.

Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*. 5. Haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tapper, A. J. H. (2016). *Judaisms: A Twenty-First-Century Introduction to Jews and Jewish Identities*. California: University of California Press.

Tercüman-ı Hakikat, 14 Zilkade 1308.

The Carrol Herald, 1885, 17 (26).

Toledanos, E. R. (1998). Social and Economic Change in the “Long Nineteenth Century”. *The Cambridge History of Egypt*, Vol. 2, Ed. M. W. Daly. (ss. 252-284). Great Britain: Cambridge University Press.

Zürcher, E. J. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. 4. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri/Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti- Siyasi (HR.SYS): 60/31, 749/2-28, 749/2-16.

Hariciye Nezareti- Tercüme Odası (HR.TO): 68/73.

Hariciye Nezareti- Londra Sefareti (HR.SFR.3): 513/22.

Hariciye Nezareti- Paris Sefareti (HR.SFR.4): 481/15, 481/17, 481/19, 481/23, 481/46, 481/47, 481/48.

Dahiliye- Şifre Kalemi (DH.ŞFR): 125/1, 125/2.

İrade- Taltifat (İ.TAL): 167/58.

Maarif Nezareti- Mektubi Kalemi (MF.MKT): 388/70.

Topkapı Sarayı- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 242/19.

Yıldız- Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ): 42/62.

Yıldız- Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK): 9/34.

Yıldız- Esas Evrak (Y.EE): 104/5, 125/30.

Yıldız- Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA): 11/18-4, 11/96.

Yıldız – Hususi Maruzat (Y.A.HUS): 240/14, 271/40-6, 282/108-6, 327/75.

Yıldız- Kâmil Paşa Evrakı (Y. EE.KP): 41/4115-1.

Yıldız – Mabeyn Müşiriyeti (Y.PRK.MM): 1/72.

Yıldız- Serkuralık Evrakı (Y.PRK.SRN): 3/12.

Yıldız- Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM): 24/4, 21/48, 21/49, 21/28, 23/21, 23/50.

Yıldız- Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF): 6/32.

Yıldız- Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB): 29/61-1.

EKLER

EK 1: Ya'kub Sannû'nun Lyon'dan Hareketi

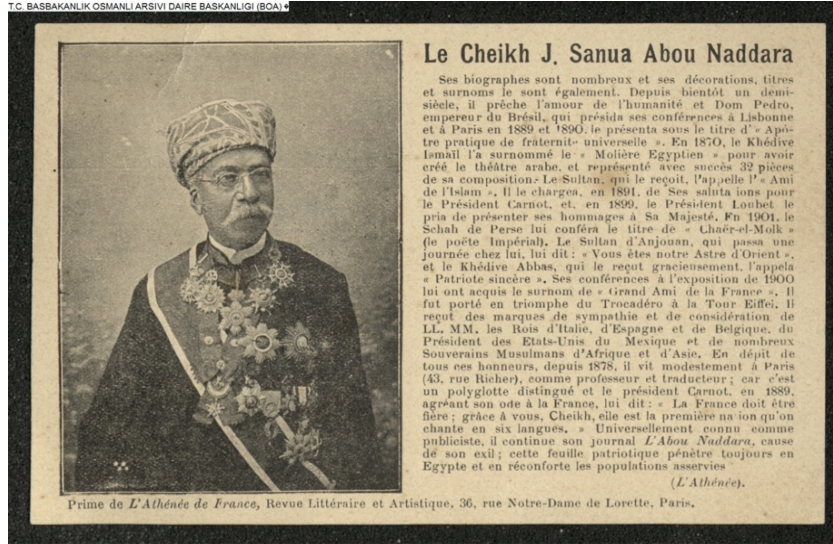
Abou Naddara'nın ailesi ve arkadaşları onu Lyon garından uğurlarken...; Alfred Lamaitre, *Abou Naddara à Stamboul*, (Paris: Administrative et Commerciale de Lefebvre, 1892), 10.

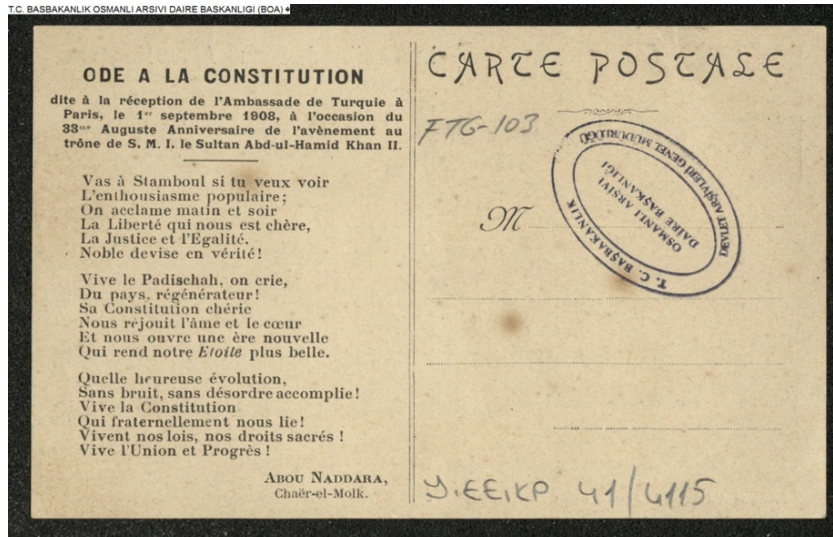
La famille et les amis d'Abou Naddara lui souhaitent bon voyage à la gare de Lyon.

EK 2: Ya'kub Sannû'nun II. Abdülhamid İçin Yazdığı Şiir

Sultan II. Abdülhamid Han Hazretleri'nin tahta çıkışının 33. Yıldönümü vesilesiyle 1 Eylül 1908 tarihinde Paris'teki Türk Büyükelçiliğinde verilen resepsiyonda sunulan şiir.

Y.EE.KP.00041.04115.001

Y.EE.KP.00041.04115.001

EK 3: Fransız Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'nun Servet-i Fünûn'daki Tasviri
(Servet-i Fünûn, 12 Eylül 1307, 28/24).

۲۸ نومبر
سرت فونو
۲۴

ایکینچی باب

مزایدہ

اعلاننامہ برجوابہ شایستہ ایدی . برکرہ نظر دقتہ الملیدرکہ متشکل شرکت اقطار قطیبی اشتراک ایجابیک اولورسه اوراری شرکتک واونک دلائیلہ امرقا حکومت متحده سنک املاکندن بولنه جقدر . عجیبا امرقانک بوبله توسع ایستنه اورویا حکومتاری نظر بیکدی ایله باقاری ؟ فقط دیک یا ؟ دول مذکورمدن مجاور بولنایانر کندیلرینه غریب کور . ینان بر آلیش و بریشہ مداخلہ ایجابیلر . جوار خلقی بولنایانر دخی سرخص کوندرمه که قرار و بردی . بونلرک هیچ بریسی ده .

بالاخره هیچ ایسه یارایه خفتندن دولای اقطار قطیبی اوله بیسوک آچمه مقابلده اشتراکک هوستده دکل ایجابیلر . جزئی یاره ایله صانون آتی استیورلردی . بالکر انکلتزه دول مجاوره تک هیستندن زیاده سرخصه بر اعتبار آچدی . شمعی انکلتزه دایاجرقه . فلنکک واسوج مأمورلرله شرکتک مأموری آرمسته مزایدہ وقوعور له جقدی دیکدر . لکن ایشی کمال دقتله تدقیق ایستیکه نظام ایسیوردی که اقطار قطیبی اشتراک واستمالک دول مجاوره تک جمله سندن زیاده امرقابه لازمدر . شو لزوم جهتی دخی اعتراضله اوغرادی ، آوروپا غزتلری برجوق مباحثه کیشدر . یاز . نهایت ایشی جل ایده میهرک سکوت ایسدیلر . محقق اولان ماده مزایدہ تک وقوعبوله جچی ، اثناسی مزایدده دول مجاوره مأمورلرینک حاضر اوله جچی وقبض ایده جیک یارمک دول مجاوره آرمسته تقسیم ایله اقطار قطیبیه استما حقوقک ایجابیلرندن برینه ترکندن عبارت ایدی .

مابعدی وار

موسیو قارتو

معلوماترکه کشفیات اخیرہ آرمسته قطبه دوغری الک ایاری کیندنلر شو ۸۴ نجی دائره ینیکه مامشاردر . ایسته شرکت کجیه میان ۸۴ درجه دن اعتباراً کره تک شیانده جوریلرک دائره داخنده قالان اراضی فی استعمال ایلمک استیور . او دائره تک مرکزی قطبدر . مساحه سطحه سی دخی بروجہ آتیدر :

۸۴ درجه دن قطب نقطه سی اولان ۹۰ درجه قدر ۶ درجه قالیر . بودرجه لری ۶۰ ده ۶۰ میل طولده اولدینسندن طولی ۳۶۰ میلله مساوی اولور . محیطدن مرکزینه اولان بعدی ۳۶۰ میل میل اولان دائره تک مساحه سطحه سی ایسه بالحساب ۴۰۰۷ میل مربع اولدینسندن شرکتک اشتراک ایتمک ارزوستده بولندی اراضیک مساحه سطحه سی تین اتمش اولورکه جسامتجه فرانسه تک ایکی مثله مساویدر .

برده اعلاننامده دینورکه اقطار قطیبیه کیمسه تک مالی بختدینی ایچون هرکسک مالیدر . بناه علیه دول موجوده دن هیچ بریسی استمالک اداسنده بولنه من . فقط اقطار قطیبیه به حدود بولنان دوللر شال جهتده اولان حدودلری تک قطبه قدر تمدیدی لازم کله جکی بیاتیلر اقطار قطیبیه تک بریارجه سنده حق تملکمز وارددر دبه بیلیرلر . برده شمعی به قدر نواحی قطیبیه اجرا ایجابیلر کشفیانک جمله سی او قطبه مجاور دوللر سایه سنده وجوده گلش اولدینسندن بوقطعه نظردن دخی برحق صاحبیدرلر . بناه علیه امرقا حکومتی نامنه حرکت ایدن شرکت قطبه مجاور دوللرک حقوقی نظر دقتہ آلهرق حق تملکلرندن فارغ اولوق اوزره برقیات دریمان ایملری باخود مزایدده قیمتی آرتدیردوق سائر

لرک حقوقی اشتراک ایتمکی دول مذکوربه توصیه ایسیور .

قطبه مجاورتدن دولای قسماً صلاحیت اداسنده بولنان دول شمالیه الی ایدم : امریقا ، انکلتزه ، دانمارقه ، اسوج ونوروج ، فلنکک روسیه .

قطبه مجاورتدن ماعدا برده اقطار قطیبیه سیاحت و کاشف ارسالی حقن معدود اولورسه سائر دوللر دخی علاقه دارلق دعوا سنده بولنه بیلیرلر . مثلاً فرسه افرادندن سیاحلر مختلف زمانلرده قطره کیشدر ؛ فقط فرانسه اعلانی او قوددن سکره ایسه مداخله اتمک استمدی . فی اولمقندن زیاده تجاری اولان بومسئلی ماده علاقه دار بولنایانلره برآمدی .

کذکک المالیای دخی قطب شمالی کف اتمک ارزوستده بولنان و کندی فدا لدن برقاچ سیاحت مالک بولندی حالده فرانسه به تمیل حرکت ایله هرک مزایدیه قارشمی . سبریانک شیانده کی فرانسه زوف اراضینسه مالک بولنان آوستریا و مجاریتان دخی مداخله اتمدی .